

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београду од 11. маја 2023. године изабрани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације *ШЕЛЕРОВ ПРОЈЕКАТ ФИЛОЗОФСКЕ АНТРОПОЛОГИЈЕ И МЕТАФИЗИЧКОГ СПАСА ЧОВЕКА ИЗ КРИЗЕ МОДЕРНЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ* кандидата Марија Калика. На основу увида у овај рад, подносимо следећи извештај.

ИЗВЕШТАЈ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ *ШЕЛЕРОВ ПРОЈЕКАТ ФИЛОЗОФСКЕ АНТРОПОЛОГИЈЕ И МЕТАФИЗИЧКОГ СПАСА ЧОВЕКА ИЗ КРИЗЕ МОДЕРНЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ* КАНДИДАТА МАРИЈА КАЛИКА

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Марио Н. Калик рођен је 1976. године у Ваљеву. Основну школу и гимназију завршио је у Београду. Дипломирао је филозофију на Филозофском факултету у Београду, са радом на тему *Ум и доминација у филозофији Херберта Маркузеа*. На овом факултету студирао је и социологију. После уписаних докторских студија из филозофије и положених свих испита, те реуписа, 2023. године одобрена му је тема докторске дисертације. Као студент, колега Калик је био председник Удружења студената филозофије Југославије. У периоду од 2008. до 2018. године радио је као асистент на Факултету за културу и медије Универзитета Мегатренд. Бавећи се проблемима из историје филозофије, филозофске и социокултурне антропологије, социјалне и политичке филозофије, објавио је више научних чланака у стручним часописима и зборницима. Поред научног рада, бави се друштвено ангажованом публицистиком, те је објавио и велики број пригодних текстова у дневним и недељним новинама (*Политика, Печат* итд.), као и на интернет порталима (*Нова српска политичка мисао* итд.).

Завршена докторска дисертација Марија Калика, под насловом *Шелеров пројекат филозофске антропологије и метафизичког спаса човека из кризе модерне цивилизације*, има све елементе који су предвиђени за ову врсту радова. Њен обим је 274 стране основног текста и 13 страна библиографских података о коришћеним изворима за тумачење и критику Шелеровог учења. Основни текст подељен је на седам главних делова: 1. Увод, 2. Шелерова концепција и пројекат филозофске антропологије и метафизике спаса, 3. Шелерова критика идеје „*homo fabera*“ и сазнајног, вредносног и друштвеног поретка модерне цивилизације, 4. Шелерово схватање феноменологије и метафизика као „љубавно“ одношење према апсолуту, 5. Шелерова филозофска антропологија и теологија, 6. Критика Шелерове филозофске антропологије, метафизичког пројекта спаса и друштвено-идеолошке позиције и 7. Закључак. Са изузетком закључног сегмента, сваки од ових главних делова рашчлањен је на већи број тематских (и подтематских) целина. Структура завршене дисертације поклапа се са планираном структуром истраживања, која је изложена приликом одбране предлога теме и давања позитивног мишљења о њеној научној заснованости.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације тицао се односа између филозофске антропологије и метафизике у списима немачког филозофа Макса Шелера (1874-1928). У релевантним научним круговима, овом филозофу приписују се заслуге за феноменолошко и теолошко утемељење филозофске антропологије, као и за развој аксиологије и социологије знања. Пошто је филозофска запитаност о човековом месту у свету представљала константу у свим фазама Шелерових теоријских истраживања и практичних настојања, подједнако у есеју *О идеји човека* (1914) и у студији *Положај човека у космосу* (1928), предмет Каликове дисертације подразумевао је нешто више од фокусирања на само један сегмент мисаоног стваралаштва овог филозофа, односно укључивао је монографско проучавање његовог целокупног опуса. Са једне стране, реч је о томе да је Шелер изједначио филозофску антропологију са филозофијом као таквом, у њеном теоријском и практичном капацитету, док је, са друге стране, у питању то да је немачки филозоф одредио метафизику као религијски и теолошки настројено спасоносно знање, као пројекат избављења човека из кризе модерне цивилизације. У том контексту, предмет ове

дисертације тицао се испитивања утемељености и оправданости Шелерове идеје о спасоносном преокрету антрополошке перспективе, у правцу од преовлађујућег материјалистичког система вредности везаног за модерну слику човека као *homo fabera*, ка видокругу *homo religiosus* и *mikrotheosa*, односно ка поретку у коме би духовне вредности заузимале највише место.

Докторандов циљ у овој дисертацији састојао се у томе да покаже да данашње бављење генезом Шелерових схватања о односу између филозофске антропологије и метафизике нема само антикварни и историјско-филозофски значај, него да има и монументалну актуелност и критичку или друштвено ангажовану важност. Реч је о томе да у данашњем времену нису превазиђене унутрашње супротности технолошки оријентисане цивилизације, са којима се суочавала и Шелерова мисао, већ да су само настали нови појавни облици доминације технократског ума, у виду убрзаног развоја дигиталне технике и све обухватнијег бинарног кодирања људског живота, што је још више продубило кризу о којој је писао утемељивач филозофске антропологије. У контексту испитивања подстицајности Шелеровог пројекта филозофске антропологије за промишљање савременог света, циљ дисертације укључивао је како проблемску егзегезу и монографско разјашњавање учења немачког филозофа, тако и сагледавање начелних теоријских слабости овог становишта, као и критику Шелерових идеолошки обојених практичних настојања, односно оспоравање неких његових конзервативних и елитистичких ставова у погледу људске равноправности и друштвене једнакости.

3. Основне хипотезе од којих се пошло у дисертацији

У изради дисертације Марио Калик је следио две основне хипотезе, које су наведене у његовој пријави рада и садржане у усвојеном комисијском извештају о подобности и научној заснованости изабране теме. Према првој хипотези, која има аналитичко-интерпретативни карактер, Шелерова филозофска антропологија је нужна претпоставка за његов пројекат метафизике као спасоносног знања, зато што се у оквиру овог антрополошког учења потенцира духовна суштина човека, и зато што се метафизичкој духовности приписује избавитељска моћ у односу на деструктивна обележја цивилизације *homo fabera*. Према другој хипотези, која има критичко-евалуативни смисао, Шелерова филозофска антропологија садржи више недостатака, темељних и посебних

проблема, из чега следи то да је његов пројекат спаса човека путем метафизике тешко остварив, те да је такав пројекат по својим друштвеним импликацијама веома подложен оспоравању. Обе хипотезе су кохерентно и консеквентно потврђене спроведеним разматрањима у докторском раду, на тај начин што је показано да су у контексту целине Шелеровог опуса одређења метафизике у функцији излагања филозофске антропологије, а не обрнуто, те да је управо због тога проблематично становиште овог филозофа да су за избављење људи из дубоке цивилизацијске кризе довољне (само) промене у домену метафизичког става.

4. Кратак опис садржаја дисертације

У „Уводу“ су изнети основни подаци о мисаоном развоју Макса Шелера, појашњено је истакнуто место његове филозофије у контексту кризе и критике модерне (западне) цивилизације, и образложена је актуелност идеја и критичких увида овог немачког филозофа. Указано је на то да је почетком двадесетог века дошло до драстичног урушавања просветитељске слике света, те да је Шелерово учење део ширих тенденција у правцу преиспитивања позитивно-научне рационалности. Поред осталог, аутор дисертације је овде објаснио Шелеров однос према трагедији Првог светског рата, односно његов заокрет од властитог раније заступаног афирмативног става о „генију рата“ ка помирљивим тоновима хришћанске љубави у форми римокатоличанства, са почетком сукоба светских размера. У том склопу, имајући у виду и данашњу ратну претњу ширих размера, кандидат је поткрепио тврдњу да Шелерове анализе, ни сто година након њихове појаве, нису ништа изгубиле на својој актуелности у погледу мисаоног и друштвено-историјског амбијента.

Део под насловом „Шелерова концепција и пројекат филозофске антропологије и метафизике спаса“ садржи разјашњења повезаности теоријског и практичног аспекта филозофске антропологије у опусу тематизованог филозофа. Аутор је показао како Шелер сматра да потреба за филозофско-антрополошком рефлексијом проистиче из егзистенцијалне несигурности људског бића, те да се смисао човекове запитаности о властитој проблематичности не састоји само у трагању за адекватним теоријским одређењем суштине човека, него и у тежњи ка свеукупном избављењу из кризе, ка практичном постигнућу смисленог бивствовања. У овом контексту, протумачено је

теоријско-практично значење тематизованог пројекта и објашњена је веза између филозофске антропологије, метафизике и религије, при чему је посебна пажња посвећена расветљавању Шелеровог схватања о сотериолошкој улози метафизике, тј. прелиминарном испитивању његове идеје о спасоносном учинку човековог исправног метафизичког оријентисања према богу и свету. Указано је и на моменте дисконтинуитета и на линију континуитета у развоју антрополошких и теолошких поставки овог немачког филозофа.

Трећи део дисертације („Шелерова критика идеје 'homo fabera' и сазнајног, вредносног и друштвеног поретка модерне цивилизације“) садржи разматрања Шелеровог учења о структури знања и о облицима и хијерархији вредности, као и излагање његовог конзервативног и либералног елитизма, тј. Шелеровог критичког односа према друштвеним вредностима модерне цивилизације, чиме је показано то како је овај немачки филозоф друштвено-историјски конкретизовао своје гледиште о метафизичком спасењу човечанства из дубоке и свеопште кризе. Аутор је објаснио да се у разматраном учењу идеја homo fabera доводи у најужу везу са етосом бескрупулозног људског господарења, тј. са уздизањем технологије као вредносно најнижег облика знања изнад аксиолошки важнијих форми знања образовања и знања спасења. Сагласно томе, кандидат је изложио Шелерово схватање да избављење из кризе модерне цивилизације изискује обртање поремећеног система вредности homo fabera, односно превазилажење епохе у којој је оно ниже и демократско узурпирало позиције онога што је вредносно више и аристократско. Поред осталог, овде је указано и на допринос тематизованог филозофа заснивању социологије знања као посебне дисциплине.

У четвртом делу дисертације, под насловом „Шелерово схватање феноменологије и метафизика као 'љубавно' одношење према апсолуту“, њен аутор је показао да за Шелера феноменологија примарно није методолошко становиште или поступак теоријског сагледавања суштине било ког ентитета, него нешто што се тиче духовне сржи човековог бића као таквог, тј. практични или вољни став одрицања од животног нагона, од природне тежње ка савлађивању и (индустријском) искоришћавању ствари, зато што тек из таквог става проистиче људски капацитет за истинито и непрагматично виђење стварности. Када је реч о шелеровски схваћеном веродостојном метафизичком знању, његов спасоносни

карактер такође је у вези са човековим одрицањем од грубости израбљивачког освајања природе и света, и тиче се става рецептивне нежности у љубавном одношењу према апсолуту и апсолутним вредностима, објаснио је колега Калик. Кроз његову анализу Шелеровог списка *Ordo amoris*, указано је на квалитативну алтернативу инхерентном ставу мржње, агресивности и (ауто)деструктивне експлоатације природе у оквиру модерне западне цивилизације.

Пети део има наслов „Шелерова филозофска антропологија и теологија“ и у њему је детаљније размотрено учење о духу као суштини човека, Шелеров развој од теизма ка панентеизму, а такође је образложена тврдња о теолошком карактеру Шелерове целокупне филозофије, тј. филозофске антропологије. Изложено је схватање да не постоји суштинска диференција између биолошких структура човека и антропоидних мајмуна, укључујући и еволутивну природу њихових интелектуалних способности, али да људско биће краси надбиолошка могућност духовне аскезе, односно апстинирања од задовољења животних нагона, те да је у том погледу човек сличан Богу и квалитативно различит од свих осталих живих бића. Наглашавајући да је управо из тог разлога у Шелеровој мисли разумевање човека неодвојиво од разумевања Бога, кандидат је показао да се код овог филозофа развој учења о човековој теоморфности састојао у промени од римокатолички оријентисаног теизма у ранијим списима, ка филозофском пан(ен)теизму у позном периоду. При томе, он је објаснио да такав теизам подразумева становиште да је човек најдостојнији и најслободнији слуга Божји, док Шелеров панентеизам имплицира схватање о равноправнијој улози људског бића, о подједнаком или реципрочном сабораштву и сарадништву у односу између човека и (филозофски појмљеног) бога.

У шестом делу – „Критика Шелерове филозофске антропологије, метафизичког пројекта спаса и друштвено-идеолошке позиције“ – докторанд се усредредио на систематизацију приговора на рачун разматраног филозофа. Када је у питању иманентна критика, он је констатовао да се главна противречност Шелеровог учења састоји у томе што се духу приписује немоћ у физичком свету и истовремено се потенцира његова активна улога у инхибирању животних нагона. Када је реч о трансевангелијској критици, Каликов основни приговор односи се на неубедљивост идеје о метафизичком спасењу, о избављењу човека из кризе технолошки устројене цивилизације путем духовне љубави

према апсолутноме, зато што проблеми са којима се суочавају модерни људи немају само духовни карактер, па се ни њихово превазилажење не може редуковати на духовно надмашивање научно-техничке рационалности. Када се ради о Шелеровој идеолошкој позицији, указано је да се њена неприхватљивост огледа у заступању конзервативног и елитистичког става о неједнакости људи, укључујући и став о природној супериорности оних који имају племенитије порекло. У овом претпоследњем делу дисертације, значајна пажња посвећена је критици метафизичке филозофске антропологије из угла Лукачеве мисли и са становишта критичке теорије друштва.

У „Закључку“ је извршена рекапитулација претходних разматрања, односно резимирани су кључни резултати спроведеног истраживања.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Марио Калик је у својој дисертацији *Шелеров пројекат филозофске антропологије и метафизичког спаса човека из кризе модерне цивилизације* поступно, акрибично, темељно и исцрпно обрадио овако постављену тему, за коју се може рећи да има монографски карактер и да се тиче целине Шелерове филозофије, с обзиром на иманентни контекст опуса немачког филозофа. Сматрамо да су одређене слабости завршене дисертације – као што су местимична расплињавања у мисаоним повезивањима или понављања истих интерпретативних ставова – проистекле управо из ширине докторандовог истраживачког захвата, али да то не доводи у сумњу висок квалитет остварених резултата у његовом раду.

Висок квалитет ове завршене дисертације огледа се како у успешној реактуализацији Шелерове филозофско-антрополошке критике технократске рационалности, тако и у аргументованој одбрани обе постављене хипотезе. Са једне стране, реч је о томе да дисертација представља уверљиво сведочанство о добром комуницирању Шелерове мисли са зебњама и надама данашњег човека, са оправданим страховима од високотехнолошког насиља у функцији ратних стратегија и са упорним прижељкивањем да се помирљива духовност имплементира у симбиотички погон дигиталне технике и политичког надметања. Са друге стране, ради се о томе да су докторандова извођења спроведена на кохерентан и консеквентан начин, чиме је

потврђено: (1) да је код Шелера, слично као код Канта, метафизика (спасоносна метафизичка духовност) заснована на филозофској антропологији, те (2) да је – управо због тога – оправдана критика Шелера у погледу неплаузибилности његовог становишта да је за избављење људи из свеопште цивилизацијске кризе довољна само корекција метафизичког става.

Укратко, научни допринос дисертације састоји се у кохерентној интерпретативној реактуализацији и у консеквентној критици Шелеровог учења о човеку и о улози метафизичке духовности у превазилажењу кризе. Као таква, Каликова дисертација пружа драгоцене подстицаје за нова истраживања, како у областима историје филозофије и филозофске антропологије, тако и у доменима других дисциплина попут социологије знања.

6. Закључак

Ова докторска дисертација урађена је у складу са одобреном пријавом теме и задовољава све неопходне стандарде који важе за израду докторских радова. Дакле, реч је о систематичном, самостално написаном и оригиналном делу, па на основу свега претходно изложеног предлажемо Наставно-научном већу Филозофског факултета да прихвати докторску дисертацију *Марија Калика Шелеров пројекат филозофске антропологије и метафизичког спаса човека из кризе модерне цивилизације*, односно да му одобри усмену одбрану.

У Београду, 18. маја 2023.

1. Проф. др Небојша Грубор

2. Доц. др Александар Добријевић

3. Проф. др Предраг Петровић